

МИЛЕНА ИВАНОВИЋ*
Филолошки факултет Универзитета у Београду
Београд, Србија

СИНГУЛАТИВИ КАО ТВОРБЕНА КАТЕГОРИЈА У УКРАЈИНСКОМ И ЊИХОВИ ЕКВИВАЛЕНТИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Сингулативи – словотворна категорија іменників української мови із значенням одиничності. Сингулативні іменники позначають один предмет, виділений із множинної сукупності або загальної маси. Наш аналіз охоплює: опис структури і семантики сингулативів, їхнього відношення до інших лексико-семантичних груп іменників та їхню класифікацію в українській мові. Оскільки ця словотворна категорија, характерна для східнослов'янських мов, майже відсутня в інших слов'янських мовах, то одним із завдань нашого дослідження вбачаємо виявлення відповідників українських сингулативів у сербській мові.

Ключові слова: українська мова, сербська мова, одиничність, збірність, речовинність, сингулатив, партикуляризатор

Осврћући се у једном свом чланку на сингулативе у руском језику, А. В. Исаченко примећује да би Чеси и Словаци морали изучавати сваки појединачни руски сингулатив, будући да су лишени могућности да граматички схвате и правилно осмисле значење ових речи (Исаченко 1953: 202). Ова констатација једнако би се могла применити на однос било ког источнословенског језика са било којим језиком из групе западно- и јужнословенских, у којима је постојање сингулативних изведеница пре изузетак него правило (пољ. *groszek, śrucina*; чеш. *bylina, květina*; кашуп. *grazэna, sněžэna*; мак. *лукче*; срп. *сламка*; буг. *бобовина, ежовина, роіозина* итд.)¹, а свакако и на украјински и српски језик, који су предмет нашег интересовања.

У сингулативе се неретко сврставају (Ковалик 1958; Горпинич 2004; Дабић 2000; Тихонов 2002; Рети 2001 и др.) и тзв. *nomina nationalia* и *nomina regionalia* са суфиксом *-ин* који функционише само у облици-

* ivanovic.milena@gmail.com

¹ Примери за пољски и кашупски преузети су од И. Ковалика (Ковалик 1958), за македонски од М. Ивић (Ivić 1983), а за чешки и бугарски од В. Горпинича (Горпинич 1999).

ма једине ових именица², својствених, у већој или мањој мери, већини словенских језика (рус., укр., бугар. *татарин*, белорус. *шашарын*, срп. *Ташарин*, мак. *бџлиарин*, пољ. *Tatarzyn* итд.), при чему се истиче примарна сингулативна функција суфикса *-ин* у њима, из које се, како сматрају, на каснијим етапама развија значење припадности одређеној етничкој или територијалној групи (Ковалик 1958: 43; Романова 1966: 119). Будући да ове именице представљају интерес пре за дијахронијско-компаративна проучавања него за контрастирање анализираних језика, оставићемо их по страни, иако их нећемо искључити из дефиниције сингулатива³.

Схватање сингулатива у славистици варира од уског, односно њиховог свођења на творбену категорију, што је карактеристично за проучавања источнословенских језика, до веома широког поимања сингулатива као конструкта, „облика који је у опреци према збирној именици, секундарно из ње изведеног”, „претпостављеног облика садржаја збирне именице” (Peti 2001: 225)⁴. Ми ћемо говорити о сингулативности као издвајању индивидуализованих, дискретних предмета из збирног скупа или градивне масе и сингулативима као једном од средстава таквог издвајања које се, осим на творбеном (укр. *солома–соломина*, срп. *слама–сламка*), може вршити и на лексичком (различитим значењима исте лексеме: *бацџиши камен – превоз камена; киннути камінь – транспорт каменю*, уз збирно *камење и каміння*, али и посебним лексемама – упор., на пример, украјинско *снії–сніжин(к)а*, *волосся–волосина*, *штани–штанина*, *холоша* и српско *снеї–џахуља*, *коса–глака*, *џанџалоне–ноџавица*), лексичко-синтаксичком (помоћу тзв. партикуларизатора – упор. украјинско *капуста–капустина*, *качан (голова) капусти* и српско *куџус – џавица куџуса*), али и на граматичком нивоу (у украјинском, флексија генитива једине *-а/-я* код сингулативног значења лексеме и *-у/-ю* код збирног или градивног значења: *вз’јати інструмента – набір інструменту*). Свако од ових средстава захтева детаљније изучавање у оба анализирана

² У украјинском би се ту још могле сврстати и именице *људина*, *дитина*, *дівчина*, будући да именице *људина* и *дитина* имају суплетивне облике множине без суфикса *-ин*, а код именице *дівчина* облике множине *дівчини*, *дівчин* итд. практично замењују облици множине именице *дівча – дівчата*, *дівчат* итд.

³ Оног њеног дела који се односи на лица.

⁴ М. Пети тако говори о два различитим парадигмама којима припада, на пример, именица *сної* и истиче да је реч о различитим семантичким положајима истог јединског облика у саставу категорије броја. „У парадигми са збирном именицом облик *сної* није лексем, него њезин сингулатив, семантички облик једности онога што се њоме означаје”, док је у парадигми *сної–сноїље* у питању „опћа именица у једини којом се означаје једност” у опреци је са множином (Peti 2001: 228).

језика⁵. Шта више, однос појединачно – мноштво није резервисан само за именице као врсту речи, срећемо га и код глагола (упор. мултипликативне глаголе типа *їрейшати/клінати* и њихове сингулативне корелате, семелфактиве типа *їреїнуши/кліннути*). Ми ћемо, међутим, истраживање ове појаве почети у овом раду на материјалу творбених сингулатива у украјинском језику.

Сингулативи (лат. *singularis* – појединачан, посебан, јединствен; укр. сингулятиви, одиначні іменники) представљају, дакле, изведене именице којима се означавају предмети или лица издвојени из збирног скупа и/или градивне масе као појединачни примерци таквог мноштва. Овим именицама на тај начин се фактички опредмеђује, индивидуализује беспредметна маса или скуп. Сингулативи као творбена категорија и лексичко-семантичка класа још увек нису довољно проучени у украјинском језику. Најчешће им је посвећено по неколико редака или пасуса у уџбеницима и граматицима (Ковалик та ін. 1969; Ковалик та ін. 1979; Горпинич 2004 итд.). Стога је примарни циљ нашег истраживања да напишемо, опишемо и класификујемо сингулативе у украјинском језику с обзиром на њихову творбену базу и семантику. С друге стране, будући да сингулативи као творбена категорија практично нису присутни у српском језику, представљени су са свега неколико изведеница (*шравка, воћка, алашка, їрадљика, цреїљика*), као други наш задатак видимо успостављање еквиваленције између украјинских сингулатива и средстава изражавања сингулативности у српском језику на другим језичким нивоима.

Пре него што приступимо анализи, осврнућемо се кратко и на разликовање сингулатива и сингулара. Најчешће се истиче да сингулар опонира плуралу, а сингулатив колективности⁶ (Дабић 2000: 200; Ко-

⁵ У српском језику у изражавању сингулативности, односно квантификовању неизбројивог, најангажованији је лексичко-синтаксички ниво, те су најбоље проучени партикуларизатори (Ивић 1980; Ivić 1983; Пипер и др. 2005). Сингулативност се не односи на све врсте партикуларизатора, већ пре свега на оне који се квалификују као „јединични уобличавачки партикуларизатори” (Пипер и др. 2005: 960). Сингулатив као творбену категорију у српском разматра Б. Дабић, који указује да је он „маркиран формантом *-ин* код именица мушког рода, и формантом *-ка* код именица женског рода” (Дабић 2000: 200). Дабићев рад посвећен је пре свега првом типу сингулатива, будући да у српском језику сингулативни деривати на *-ка* представљају пре изузетак него правило. За источнословенске језике, као што смо већ поменули, карактеристична је сингулативност изражена на творбеном нивоу, стога су најпроучаванији творбени сингулативи, пре свега у руском језику, док се остала средства посматрају из њихове визуре, те се, на пример, говори о сингулативима или простим сингулативима, с једне стране и описним (сложеним) сингулативима, с друге стране (Атанасова 2012: 14–16), односно о аналитичким сингулативима помоћу „посебних именица” (Ковалик та ін. 1969: 67).

⁶ Тако Б. Дабић истиче да је опозиција сингулар–плурал изражена облицима *Срб–Срби*, а облик *Србин* као сингулатив представља опозицију збирној именици *Српство* (Дабић 2000: 200).

валик 1958: 23, 24), односно да сингулатив означава „оно што је појединачно”, а сингулар „оно што је једно” (Peti 2001: 214) и указује на маркираност сингулатива (Дабић 2000: 202; Ковалик 1958: 25). Ми ћемо сингулар посматрати као граматичку форму – у опозицији према такође граматичкој форми плурала, а сингулативност као значење јединичног, појединачног – у опозицији према мноштву (в. више о могућим комбинацијама односа у Пипер и др. 2005: 889), које може бити не само збирно, како се обично истиче, већ и, чешће, градивно, па и парно. Сингулатив као именица једно је од средстава изражавања сингулативности.

Нашим истраживањем обухваћено је 148 сингулатива са суфиксима *-ина* и/или *-инка*, од чега је 143 ексцерпирано из електронске варијанте једанаестотомног *Словника української мови* (СУМ) на основу претраге по кључним речима (*окремиий, один, шматок, кусок, зерно, зернятко, зернина, стебло, стеблина* и сл.), док 5 (*бровина, дощинка, просинина, рисина, тесина*) није забележено у речнику већ је преузето из секундарних извора. Постоје вероватно и сингулативи који се користе у разговорном језику, а нису забележени ни у речницима ни у литератури (до два таква – *редисина, йомідорина* – смо дошли анкетом спроведеном у друге сврхе, али их засигурно има више). И многи сингулативи у речнику маркирани су као разговорни (*градина, одежина, пасљонина, риби-на, стовбурина, товарина, травина, худобина* итд.). Осим тога, поједини лексикографски забележени сингулативи не припадају књижевном језику већ различитим дијалектима (*бучина, житина, прядивина, скляничина, тертичина, тисина, торчина*), а неки су маркирани као ретки (*грабина, кровина, шматина, ягодина*).

Суфикс *-ина*, осим сингулативног, изражава и друга значења, између осталог често и она супротстављена сингулативности: значење масе, материјала од кога се нешто прави (Горпинич 1999: 34): *вербина, деревина, кленина, мишковина, парусина* и сл.; семантику збирности (Горпинич 1999: 145; Ковалик та ін. 1969: 39): *їородина, садовина, ярина, озимина*; као и апстрактна – просторна, временска и сл. значења (Ковалик та ін. 1969: 38, 43): *глибина, давнина, новина, вершина, низина, височина, рівнина* итд. Среће се и у називима појединих биљака (Ковалик та ін. 1969: 43): *малина, ожина, калина, бузина*. Интересантно је да све ове биљке представљају бобичасто воће а наведени називи истовремено имају и генеричку, и збирну, и сингулативну функцију, мада се за последњу чешће користи партикуларизатор *ягода* или деминутивни облик на *-ка*. Спој збирног и сингулативног значења уочава се и код других лексема: *худобина* (грло стоке и стока), *хвоїна* (иглица, четина зимзеленог дрвећа и грање четинара), *сивинка* (једна седа длака и седа коса), а посебно код једног специфичног типа сингулатива за означавање појединачног стабла дрвенастих биљака, који, осим сингулативног значења,

неретко имају и збирно (и збирно-локативно) или градивно значење. Тако, судећи по речничким дефиницијама, лексема *јасенина* означава појединачно дрво јасена и – збирно, јасеново дрвеће, именице *березина*, *дубина*, *соснина* могу означавати и појединачно стабло брезе, храста или дуба, затим брезовину, храстовину или боровину као материјал, те брезову, храстову или борову шуму, а могу имати и партитивно значење, тј. означавати део дрвета – брезов, храстов или боров штап. Најзад, сингулативну (партитивну) семантику можемо уочити и код појединих апстрактних именица са просторним значењем на *-ина* као што је *вершина* чије значење речник дефинише као „горњи, највиши **део** нечега”⁷ (упор. на пример са *низовина* – „равничарски **део** копна (...)”, *височина* – „узвишени **део** копна (...)” итд.).

У сложеном суфиксу *-инка* издвајамо сингулативни елемент *-ин-* и елемент *-к-* са деминутивним и хипокористичким значењем (Ковалик та ін. 1969: 44). Од 143 сингулатива које бележи речник, 67 функционише само са суфиксом *-ина*, 4 само са суфиксом *-инка*, док остали имају паралелне форме на *-ина* и *-инка*, при чему је форма са суфиксом *-инка* углавном⁸ маркирана као деминутивна или деминутивно-хипокористичка према форми са суфиксом *-ина* (*бісерина–бісеринка*, *виноградина–виноградинка*, *дробина–дробинка* итд.). Само облик са суфиксом *-инка* имају *жиринка* (са специфичним значењем „кап масноће на површини течности”), *цукринка*, *чаїнка*, *сивинка*⁹. Постојећа лексема *сивина* нема сингулативно значење, док бисмо код осталих одсуство паралелних твореница са суфиксом *-ина* могли тумачити веома малим димензијама појединачних честица које се означавају сингулативом када не бисмо имали такве паралеле као што су *ніщина–ніщинка*. Међу сингулативима који имају само форме на *-ина* издвајају се они који означавају појединачна стабла дрвенастих биљака (*берестина*, *бучина*, *вишнина*, *грабина*, *кедрина*, *липина* итд.) – ниједан од њих нема паралелну деминутивно-хипокористичку изведеницу на *-инка*, што је највероватније повезано са димензијама ових појединачних ентитета, који у принципу не могу бити

⁷ Све речничке дефиниције овде и даље наводе се према електронској верзији СУМ.

⁸ Углавном, али не и обавезно. Лексему *сніжинка*, рецимо, речник не дефинише као деминутив и хипокористик према *сніжина* (као што је то случај код већине именица на *-инка*), већ као основни сингулатив – „кристал снега у облику звезде”, док *сніжина* тумачи као „велика *сніжинка*”. Нешто другачији однос имају лексеме *рибина* и *рибинка*: последња се дефинише као деминутивно-хипокористичко према *рибина*, а речник указује и на њену збирну употребу, док се за именицу *рибина* истиче величина – „једна риба, углавном велика”. Најзад одређени број изведеница на *-ина* се дефинише као „исто што” и изведеница на *-инка*, што опет може указивати на то да је примарни сингулатив форма на *-инка*: *пушина–пушинка*, *росина–росинка*.

⁹ Разговорно *доцинка* такође нема паралелну твореницу на *-ина*, а лексема *доци-*на није изведена од именице *дош*, већ од именице *дошка* и значи „мала даска”.

ситни. Слично би се могло закључити и за разговорне лексеме *худобина* и *товарина* које означавају грло стоке, као и за именицу *капустина*, будући да је главица купуса знатно већа од, рецимо, зрна грашка (*горошина* и *горошинка*), грожђа (*виноградина* и *виноградинка*), па и корена кромпира (*картоплина* и *картоплинка*) или главице лука (*цибулина* и *цибулинка*). Међутим, изведенице као што су *бобина*, *коралина*, *мигдалина*, *сина* означавају ентитете знатно мањих димензија, а за њих речник такође не бележи паралелне облике на *-инка*. Овако сложени и испреплетени односи између именица на *-ина* и оних са сложеним суфиксом *-инка* наводе нас на закључак да су за избор суфикса колико битне димензије, толико, ако не и више, емоционално-експресивна компонента коју уноси елемент *-к-* у суфиксу *-инка*. У прилог оваквом закључку иде и чињеница да паралелне изведенице на *-инка* такође нема ни већина сингулатива са предметно-градивним значењем (сингулативи у ширем смислу – в. ниже): *жерстина*, *кроквица*, *мостина*, *прядивина*, *рогожина*, *скљаничина*, *стелина*, *шкурата* итд. и које, осим што не могу бити сићушних димензија, такође не претпостављају било какав емоционално-експресивни однос према појму који означавају. Најзад, може се претпоставити и да речник код појединих лексема једноставно не бележи твореницу на *-инка*, иако је њено извођење сасвим могуће.

Сингулативи најчешће корелирају са збирним (*бадилля–бадилина*, *вугілля–вуглина*, *худоба – худобина*) и градивним (*нісок–ніщина*, *цегла–цеглина*) именицама. На граматичком плану сингулативи се одликују потпуном парадигмом броја и способношћу да се спајају са бројевима (*два бадилини*, *три картоплини*, *чотири сніжинки*)¹⁰. Последње готово без изузетка није карактеристично ни за градивне ни за збирне именице (**два бадилля*, **чотири сніги*, али: *три картопли* у значењу појединачних плодова): збирне именице немају облике плурала, док се потенцијални облици множине градивних именица ређе употребљавају и увек са специфичном функцијом (нпр. *картопли*, *пшениці* и сл. – у локативном

¹⁰ Говорећи о прелазним случајевима у оквиру категорије броја у руском језику, В. Виноградов примећује да сингулативи имају облике оба броја, али да се у множини употребљавају готово искључиво с бројевима, речима као што су *весь*, *никакой*, *многие*, с предлозима који означавају количину, поседовање, лишавање, а без предлога само у функцији партитивног генитива: *пять картофелин*; *несколько горошин*; *двумя хворостинами*; *не досчитаться многих тесин*; *все жемчужины оказались на месте* и сл. (Виноградов 2001: 87). На исту појаву у украјинском језику скреће пажњу и И. Ковалик, указујући на то да се сингулативи не употребљавају у облику множине без бројева (Ковалик та ін. 1969: 67). Исто тако се ни у српском партикуларизатори не употребљавају са бројевима, јер је њихова функција да учине бројивим оно што је у принципу неизбројиво или нема потребе за таквом квантификацијом – сувишно је рећи *ољуштіи главице лука* када можемо рећи *ољуштіи лук*, а ако је неопходно указати на количину, онда ћемо употребити партикуларизатор – *ољуштіи шри главице лука* (поред могућег *ољуштіи шри лука*).

значењу места на коме је посађен кромпир, пшеница; *сніпи*, *иіски* и сл. – у значењу велике количине (маса) материје). Издвајајући појединачан ентитет из збирног скупа (градивне масе), сингулативи га опредмеђују и тиме омогућују његову квантификацију.

Сингулативи се ређе изводе од именица са значењем регуларне збирности¹¹, када исти корен имају и облик за јединичност, и збирна именица, и сингулатив, односно од оних које су у коралцији са регуларном множином: *волос–волосся–волосина*, *вугіль–вугілля–вуглина*, *комаха–комашня–комашина* и сл. Сингуларни облик се код ових именица или ређе користи од множинског (*комаха*¹²) или означава и, чешће, скуп ентитета, и појединачни ентитет (*вугіль*, *волос*), тако да, упркос постојању одговарајуће лексеме са пуном парадигмом броја, сингулатив ипак, због недвосмислене семантике појединачности, иступа као примаран облик за јединичност. Знатно више имамо сингулатива изведених од именица са значењем ексклузивне збирности (*collectiva tantum*), код којих је сингулатив једини облик којим може бити изражен појединачни припадник како хомогеног, тако и хетерогеног скупа: *бадилля–бадилина*, *бісер–бісерина*, *вісна–віспина*, *гріб–гробина*, *дрова–дровина*, *зілля–зілина*, *насіня–насинина*, *одежа (одяз)–одежина*, *посуд–посудина*, *сміття–смітина*, *солома–соломина*, *худоба–худобина*.

Збирним именицама семантички (значење целовитог скупа/маса) и формално (крња парадигма броја) су блиске градивне именице, а ову блискост потврђује и чињеница да се осим од збирних, сингулативи образују и од градивних именица. Блискост збирних и градивних именица истиче и М. Ивић, која под градивним појмом подразумева „све оно што се перцепира као некаква маса, а не као уобичајен предмет” (Ivić 1983: 15) и говори о градивно-збирним именицама на примеру лексеме *слама*, истичући да она означава „неку врсту неуобличене масе, слично блату или брашну”, али „за разлику од блата и брашна слама је ипак и својеврстан скуп уочљивих појединачних ентитета за које постоји и посебан назив *сламка*” (Ivić 1983: 15–16, в. такође Пипер и др. 2005: 961).

Лексичко-семантичка класа градивних именица обухвата велики број именица које означавају воће, поврће, житарице, траве и друге биљке, прехранбене производе (иако се међу њима налазе и оне које се у граматичком погледу понашају као заједничке именице, односно имају пуну парадигму броја – рецимо, многи називи за воће – *абрикоса*, *груша*, *диня*, *персик*, *яблуко* итд., поједини називи за поврће – *баклажан*, *каба-*

¹¹ Овде и даље термини као што су регуларна збирност, ексклузивна збирност, генеричка збирност користе се према дефиницијама датим у Пипер и др. 2005: 887–888).

¹² На ово указује речничка дефиниција која се даје управо уз множински облик *комахи*.

чок, оі́рок, ѿомі́дор и сл.), различите врсте течности, хемијске елементе, руде, метале, грађевинске и друге материјале, лекове и сл. (Горпинич 2004: 44–45), а сингулативи се образују од оних код којих се преплиће градивно и збирно значење, при чему се из градивно-збирне масе мањевише јасно могу издвојити појединачни ентитети. Реч је о именицама које означавају поврће: *биб–бобина, горох–горошина, капуста–капустина, картопля–картоплина, квасоля–квасолина, морква–морквина, перець–перчина, хрін–хрінина, цибуля–цибулина, часник–часничина*; воће: *виноград–виноградина, мигдаль–мигдалина, слива–сливина*; житарице: *жито–житина, овес–вівсина, пшениця–пшеничина, просо–просина, рис–рисина*; друге, често самоникле биљке које расту густо или у жбуновима: *бур'ян–бур'янина, лобода–лободина, мак–мачина, очерет–очеретина паслін–пасљонина, трава–травина*; поједине прехранбене производе: *жир–жиринка, ікра–ікринна, цукор–цукринка, чай–чаїнка*; различите врсте материјала, укључујући и тканине: *волокно–волокнина, дрїт–дротина, жерсть–жерстина, пісок–піщина, прядиво–прядвина, шкура–шкуратина, шовк–шовковина* итд. Овде би се могле сврстати и именице попут *пил–пилина, порох–порошина* а градивно-збирно значење може се приписати и именицама које означавају различите врсте атмосферских појава: *град–градина, дощ–дощинка, крига–крижина, лід–льодина, роса–росина, сніг–сніжина*.

Сингулативи се не образују само од оних именица које немају облике множине или је њихова употреба у плуралу ограничена, већ и од оних за које је карактеристично одсуство сингуларних форми или чешћа употреба у облику множине. То могу бити именице које означавају парне предмете *штани–штанина, брови–бровина* (поред сингуларног *брова*), *ніздрі–ніздрина* (поред сингуларног *ніздря*), предмете који се састоје од два – *кроква–кроквина* – или више истих делова: *баляси–балясина, буси–бусина, коралі–коралина, штахети–штахетина* (поред сингуларног *штахет*), именице са збирним – *перли–перлина* (поред сингуларног *перла*) или градивним значењем – *коноплі–коноплина, крупи–крупина, шпроти–шпротина* (поред сингуларног *шпрот*).

Изведенице са суфиксима *-ина* и/или *-инка* нису јединствене по свом значењу. Међу њима можемо издвојити неколико група. Сингулативи у ужем смислу означавају један од елемената од којих се састоји збирно мноштво или градивна маса. Реч је о најмањем видљивом делу¹³ који је концептуално једнак (по облику, величини и сл.) било ком другом делу таквог скупа или масе: *бобина, волосина, горошина, гробина, пилина, піщина, соломина, цукрина* итд. У ову групу сингулатива могу

¹³ Најмањем у смислу језичке а не научне концептуализације стварности. За прву се, рецимо, вода састоји од мноштва капљица, а не мноштва молекула, јер молекули нису видљиви, те су недоступни непосредној спознаји.

се сврстати и именице које означавају делове предмета који су по свим својим параметрима мање-више једнаки. Тако *паркетина* означава једну летвицу паркета која је по саставу, облику, величини, боји једнака било којој другој летвици тог истог паркета; исто важи и за сингулативе типа *мостина*, *кроквина*, *стелина*, *цељина*, *намистина* итд.

Сингулативи у ширем смислу означавају било који део збирног мноштва, градивне масе или сложеног предмета који се издваја у свакој конкретној ситуацији, а који је по свом саставу исти као други делови тог мноштва или предмета, али се од њих мање или више разликује по облику, величини и другим параметрима: *вуглина*, *гротина*, *жерстина*, *љодина*, *крижина*, *прядивина*, *рогожина*, *скљаничина* итд. Овај тип сингулативног значења можемо уочити и код именице *жердина*, изведене из именице *жердь* са истим значењем, као и код именице *ключина* које функционишу као мероними према именици *дерево* (чија изведеница са суфиксом *-ина* има друга, несингулативна значења) и означавају „дугачак, танак, без грана **комад** дрвета”. Када збирна именица означава хетерогено мноштво, ентитет издвојен сингулативом близак је осталим елементима тог мноштва најчешће само по једном својству, углавном функцији: *одежина*, *посудина*, *смитина*, *худобина*.

За сингулативе изведене од именица које имају пуну парадигму броја могло би се рећи да фактички само понављају функцију сингуларног облика. Ситуација, међутим, није тако једноставна. Тако, на пример, именица *морква*¹⁴ у облику једине може изражавати генеричку семантику (*виросування моркви*), имати збирно или градивно значење (*принести моркву з магазину*, *торт з моркви*) или означавати појединачан плод, односно корен шаргарепе (*нарізати одну моркву*). У последњој функцији чешће се, међутим, употребљава сингулатив, будући да са значењем јединичности код њега не конкурише ниједно друго значење, те нам за разумевање конструкције није потребан контекст (упор. *нарізати моркву* (једну или више?) и *нарізати морквину*), нити је уз сингуларни облик сингулатива неопходна употреба броја *один* (упор. *нарізати одну моркву* и *нарізати морквину*). Осим тога сингулатив *морквина* се слободно спаја са бројевима већим од *чотири*, који захтевају употребу генитива множине, што није случај са именицом *морква* (упор. ? *п'ять моркв* и ? *п'ять морквин*). И. Ковалик истиче да је „разлика у из-

¹⁴ И многе друге именице које означавају поврће и, ређе, воће. Специфичности функционисања категорије броја код ових именица у појединим словенским језицима биле су предмет интересовања више научника (Ivić 1982; Ivić 1983; Wierzbicka 1988; Мустайоки 2006 и др.), али њиховим ни, колико је нама познато, другим истраживањима нису обухваћене ове именице у украјинском језику. Њихова анализа свакако би била од користи и за проучавање од њих образованих сингулатива, али за њу овде немамо довољно простора.

ражавању јединичности речима *зерно* и *зернина* у томе што се у речима типа *зернина* јасно истиче јединична количина, а у речима типа *зерно*, које потенцијално садрже и збирно и јединично, јединичност је знатно слабије испољена (Ковалик 1958: 46). Тако именица *зерно* може имати збирно значење (срп. *жишарице*), може означавати „ситан плод житарица” (*зерно кукурудзи*), али и функционисати као партикуларизатор – „појединачан ситан део неке материје” (*зерно кави*, *зерно конопель*, *зерно намиста*). Сингулатив *зернина* употребљава се, разуме се, у последње две функције. И од других именица које функционишу као партикуларизатори образују се сингулативи којима се посебно истиче јединичност: *кrapља–кrapлина*, *шматок–шматина*, *ягода–ягодина*. Значење јединичности посебно је истакнуто и код именица као што су *слъозина*, *искрина*, *стеблина*, *стовбурина*, *хмарина*, иако именице од којих су изведени – *слъоза*, *искра*, *стебло*, *стовбур*, *хмара* – немају збирно значење, па можемо говорити о сингулативима-појачивачима.

Сингулативи образовани од назива за воће и поврће означавају плодове, односно јестиве делове ових биљака. Сингулативи образовани од назива за житарице могу означавати јестиви део, то јест зрно (*просина*, *рисина*), или стабљику (*соняшничина*, *хмелина*), или и зрно и стабљику (*житина*, *вѳсина*, *пшеничина*). О специфичној семантици сингулатива изведених од назива за дрвенасте биљке већ смо говорили у вези са значењима суфикса *-ина*. Називи од којих су изведени ови сингулативи обично уз генеричко значење, означавају и плод дате биљке, уколико га има (*вишня*, *глід*, *груша*, *черемха*, *черешња*), док сам сингулатив означава стабло (*вишнина*, *глодина*, *груш(ев)ина*, *черемшина*, *черешнина*). Овде ћемо још напоменути и да овакве изведенице чине петину ексцерпираних сингулатива, те да је код већине ипак присутно само значење јединичности (*берестина*, *бучина*, *вишнина*, *глодина*, *грабина*, *осокорина*, *рокитина*, *яблунина* итд.).

У српском језику се сингулативно значење на творбеном нивоу изражава више него спорадично, те сви наши лингвисти који су се дотицали овог проблема указују да се овакве творенице образују само по изузетку (Дабић 2000: 202; Ивић 1980: 5; Ivić 1983: 16; Пипер и др.: 961). Број сингулативних лексема веома је мали, те творбене еквиваленте има тек неколико украјинских сингулатива: *горошина* – *грашка*; *градина* – *градљика*; *жарина* – *жеравка* (и *жеравица*); *коноплина* – *конопљика*; *пилина*, *порошина* – *пѳрашка*; *соломина* – *сламка*; *травина* – *тѳравка*, све са суфиксом *-ка* (*-и-ка*, *-љи-ка*). Суфикс *-ика* имају и поједине именице које означавају стабло одр. дрвећа, те украјинском *соснина* у српском језику може бити еквивалент именица *борика* („танко и витко борово дрво, млад бор”)¹⁵.

¹⁵ Занимљив је однос именица *стабло* и *стабљика*: *стабло* се односи на дрвенасте биљке, а *стабљика* на травнате. У украјинском језику се за прво значење користи лексе-

Део украјинских сингулатива преноси се лексички, посебним лексемама: *бусинка*, *намистинка* – *ѿерл(иц)а*; *волосин(к)а* – *гласка*, *гласица*; *жердина*, *ключина* – *шїшай*; *паркетина* – *лейвица*, *даска* (*ѿаркеїа*), *снїжин(к)а* – *ѿахуљ(иц)а*.

Најчешће се, пак, еквиваленти могу пронаћи на лексичко-синтаксичком нивоу, где је носилац сингулативног значења тзв. партикуларизатор – граматичка реч са функцијом издвајања дела из целине (Пипер и др. 2005: 959), и то тзв. јединични уобличавачки партикуларизатор. При преношењу украјинских сингулатива најзаступљенији је партикуларизатор зрно (*зрнце*), који има веома широку спојивост: *боба* (*бобина*), *бисера* (*перлина*), *ѿрада* (*ѿрадина*), *ѿрашка* (*ѿорошина*), *ѿрожђа* (*виноѿрадина*), *жиїа* (*житина*), *мака* (*мачина*), *овса* (*вївсина*), *ѿасуља* (*квасолина*), *ѿеска* (*пїцина*), *ѿиринча* (*рисина*), *сачме* (*ѿробина*), *шеђера* (*ѿукринка*) итд. Осим овог партикуларизатора функционишу још и *сїабљика*: *жиїа* (*житина*), *овса* (*вївсина*), *ѿрске* (*очеретина*), *суѿокреїа* (*соняшничина*), *хмеља* (*хмелина*); *ѿлавица*: *куїуса* (*капустина*), *лука* (*ѿибулина*, *часничина*); *сїрук*: *ѿаїрике* (*перчина*), *корова* (*ѿур'янина*); *влаїи*: *ѿраве* (*травина*), *сена* (*сїнина*), *ѿшенице* (*пшеничина*); *ѿрунчица*: *сена* (*сїнина*), *смеђа* (*смітина*); *каї*: *кише* (*доѿинка*), *крви* (*крвинка*), *масїи* (*ѿиринка*), *росе* (*росинка*); *комаѿ*: *леда* (*љоѿина*), *одеђе* (*одеѿина*), *ѿосуђа* (*посудина*), *сїакла* (*скляничина*); *чесїица* *ѿрашине* (*пилина*, *порошина*); *ѿрумен уїља* (*вуглина*), *лисїи* *лима* (*жерстина*), *ѿрло сїоке* (*худобина*, *товарина*) итд.

Најзад, у појединим случајевима украјинској збирној именице одговара множински облик српског еквивалента, те се сингулатив преноси једнинским: упор. *вїсна* и *вїспина* према *осїе*, *осїице*, *боїиње* и *осїа*, *осїица*, *боїиња*; *хвоя* и *хвоїна* према *четине*, *чеїинари* и *чеїина* итд. Именице као што су *кромїир*, *ѿаїрика*, *рен*, *шарїарейа* и сл. у српском језику обједињују у себи генеричко, збирно-градивно и значење плода одговарајуће биљке те могу преносити и значење украјинских сингулатива *карїоїлина*, *ѿерчина*, *хрїнина*, *морквина* или се то значење може пренети помоћу конструкције са партикуларизатором: *корен шарїарейе*, *корен рена* и сл.

Наше истраживање показало је да творбена категорија сингулатива у украјинском језику, формално обједињена суфиксима *-ина* и/или *-инка*, на плану садржаја јесте релативно разнолика и има неколико различитих семантичких типова. Састав творбене базе такође је разнолик, али највећи део ових именица обухвата лексеме које спадају у биљни свет, код којих се као појединачан ентитет издваја плод, односно јестиви део као концептуално најзначајнији за човека. Реч је углавном о сићушним плодовима у виду бобице, на шта указује и српски партику-

ма *стовбур*, а за друго *сїебло* и од обе се изводе деривати на *-ина* са значењем истакнуте сингулативности – *стовбурина* и *стеблина*.

ларизатор *зрно* помоћу којег се најчешће успоставља еквиваленција са украјинским сингулативима. Што се тиче српског језика, преостаје нам само да потврдимо констатације изнете у претходним истраживањима да српски језик „мало искоришћава (...) могућност деривирања сингулативног образовања од збирно-градивног” (Ivić 1983: 16), те да „списак” творбених сингулатива који се у њима срећу проширимо са свега неколико изведеница. Поред *сламка*, *шравка* (Дабић 2000: 2001; Ivić 1983: 16; Пипер и др. 2005: 961), *воћка* (Дабић 2000: 2001), сингулативно значење уочавамо и код лексема *алајка* (и *алашљика*), *биљка*, *борика*, *бујајка* (и *бујадљика*), *традљика*, *трашка*, *жеравка* (и *жеравица*), *јелика*, *конољика*, *јоврћка* (резговорно, аналогично према *воћка*) *јрашка*, *црејљика*, *шашљика*, *шиб(љ)ика*.

ЛИТЕРАТУРА

- Атанасова И. Специфика сингулативов, *Folia Linguistica Rossica* 8, 2012, 9–17.
- Виноградов В. В. *Русский язык (Грамматическое учение о слове)*, 4-е изд., Москва: Русский язык, 2001, 720.
- Горпинич В. О. *Сучасна украјинська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: Навчальний посібник*, Київ: Вища школа, 1999, 207.
- Горпинич В. О. *Морфологія украјинської мови: Підручник для студентів вищих навчальних закладів*, Київ: Видавничий центр «Академія», 2004, 336.
- Дабић Б. Белешке о категорији јединичности у српском језику, *Наш језик*, 2000, 33, 3–4, 198–203.
- Ивић М. О „партикуларизаторима”, *Јужнословенски филолої*, 1980, XXXVI, 1–12.
- Исаченко А. В. О сравнительно-историческом изучении грамматических категорий в славянских языках, *Slavia* XXI, 1953, sešit 2–3, 200–213.
- Ковалик І. І. Словотворча будова збірних і одиничних іменників у східнослов'янських мовах у порівнянні з іншими слов'янськими мовами (*nomina collectiva et singulativa*), *Питання слов'янського мовознавства*, 1958, кн. 6, 18–50.
- Ковалик І. І., Матвіяс І. Г., Баранник Д. Х. та ін. *Сучасна украјинська літературна мова. Морфологія* (за заг. ред. І. К. Білодіда), Київ: Наукова думка, 1969, 583.
- Ковалик І. І., Родніна Л. О., Грищенко А. П. та ін. *Словотвір сучасної украјинської літературної мови*, Київ: Наукова думка, 1979, 407.
- Мустайоки А. Грамматическое число у названий фруктов, овощей и ягод в русском и финском языках, *Языковая личность: текст, словарь, образ мира*. Москва: Изд. РУДН, 2006, 447–463.
- Пипер П., Антонић И., Ружић В. и др. *Синџакса савременога српског језика. Просба реченица* (ред. Милка Ивић). Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 2005, 1165.
- Словник украјинської мови*, <http://sum.in.ua/> 13.07.2017.

- Тихонов А. Н. *Современный русский язык. Морфемика. Словообразование. Морфология*, Москва: Цитадель-трейд, 2002, 423
- Трубицина И. А. *Словообразовательная категория имен существительных со значением единичности в современном русском литературном языке*. Автореф. дис... кандидата филологических наук, Ставрополь, 2006, 24 с.
- Романова Н. П. *Словотвір. Іменники, Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов* (ред. О. С. Мельничук), Київ: Наукова думка, 1966, 113–174 с.
- Ivić M. *Slavic Fruit and Vegetable Names and Countability*, International Journal of Slavic Linguistics and Poetics, 1982, XXV/XXVI, 209–211.
- Ivić M. *Lingvistički ogledi*, Beograd: Prosveta, 1983, 225 s.
- Peti M. *Zbrojina*, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 2001, knj. 27, 209–250.
- Wierzbicka A. *The semantics of grammar*, Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 1988, x + 617.

Milena Ivanović

SINGULATIVES AS WORD-FORMATION CATEGORY IN THE UKRAINIAN LANGUAGE AND THEIR EQUIVALENTS IN SERBIAN LANGUAGE

Summary

Singulatives are word-formation category of nouns in the Ukrainian language that refer to individual objects separated from the mass or collection of objects. The article is devoted to a study of the structure and semantics of singulatives, their relationship with other groups of nouns and their classification in the Ukrainian language. As this word-formation category is typical for East Slavic languages and almost absent in other Slavic languages, one of the goals of our research was to identify equivalents of Ukrainian singulatives in Serbian language.

Key words: Ukrainian language, Serbian language, singularity, collective nouns, material nouns, singulative, particularisator